

ПРОБЛЕМА КОМПЛЕКТУВАННЯ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ФАКУЛЬТЕТСЬКИХ РАД: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Зі зміною освітнього ландшафту в Україні в умовах ринкової економіки потрібен уважний перегляд інституційної автономії ВНЗ на різних рівнях. Йдеться, передусім, про централізацію та децентралізацію процесу прийняття рішень, зокрема в контексті взаємодії ради університету й факультету.

Одержання відповіді на питання сучасності пов'язане з вдумливим осмисленням минулого, об'єктивною оцінкою історичних реалій, вивченням історичних коренів соціально-педагогічних ідей, фактів, досвіду. У зв'язку із цим особливого значення набуває цілісне наукове вивчення досвіду роботи факультетських рад університетів України другої половини ХІХ ст., форми взаємодії останньої з іншими організаційно-управлінськими структурами.

Аналіз стану наукової розробки проблеми свідчить, що досвід функціонування окремих факультетів у структурі вітчизняних університетів в історичній ретроспекції широко представлено в дореволюційній історіографії, зокрема в працях Д. Багалія, В. Бузескула, М. Владимирського-Буданова, А. Маркевича, М. Сумцова, М. Халанського та ін. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. з'явився ряд узагальнюючих праць, присвячених вивченню історичних аспектів організації університетської освіти в цілому й окремих факультетів зокрема (А. Андрєєв, О. Глузман, Н. Дем'яненко, Г. Косінова, І. Курляк, Н. Ладижець, О. Микитюк, С. Посохов, Н. Терентьева та ін.). Однак цілеспрямованого аналізу складу, повноважень, особливостей прийняття рішень радами факультетів вітчизняних університетів в конкретний історичний період зроблено не було.

Мета статті – охарактеризувати положення статуту 1863 р. щодо комплектування особового складу факультетських рад та окреслити дискусійні питання, пов'язані з участю доцентів у вирішенні факультетських справ.

Як відомо, ухвалений в умовах ліберальних реформ статут 1863 р. містив ряд положень, що передбачали право університетів на колегіальне самоврядування. Первинною ланкою в цьому процесі виступали факультетські ради, які за новим статутом набували чинності самостійно затверджувати заходи, спрямовані на посилення навчальної діяльності студентів, програми викладання факультетських предметів, програми конкурсів для занять вакантних кафедр, а також схвалювати твори, які підлягали рекомендації до друку за рахунок університету [3, с. 11]. Незважаючи на те, що переважна більшість рішень факультетських рад все ж вимагала погодження й затвердження ради університету, набуття факультетами права законодавчої ініціативи з вирішення навчальних питань значно посилювало відповідальність останніх.

Вищезазначене викликало до життя наприкінці 60-х рр. ХІХ ст. дискусію про особовий склад факультетських рад, оскільки статут 1863 р. не давав з при-

воду цього чіткого роз'яснення. Так, у п. 6 проголошувалося, що кожен факультет складається з декана, професорів ординарних і екстраординарних, доцентів та лекторів за штатом. Крім того, в окреслений історичний період університетам дозволялося приймати за необхідності ще й приват-доцентів без будь-яких обмежень. Натомість у п. 10 акцентувалася увага на тому, що до складу факультетської ради належать усі ординарні й екстраординарні професори під головуванням декана. Щодо інших членів факультету наголошувалося, що вони також можуть запрошуватися на факультетські засідання, але набувають права голосу за певних умов: доценти – за вислугою не менше, ніж два роки у цьому званні; інші викладачі одноразово: а) у процесі вирішення питань, що торкаються безпосередньо тієї науки, яку викладають; б) під час проведення випробувань на вчений ступінь кандидата або звання дійсного студента [3, с. 4–5].

З огляду на це фізико-математичним факультетом Московського університету було порушено питання стосовно права участі доцентів та інших викладачів у факультетських балотуваннях на штатні посади, чи за ними закріплюється лише право дорадчого голосу. При цьому акцентувалася увага не стільки на юридичних суперечностях, стільки на моральності цього питання. Як аргументи наводилися такі докази:

– допущення членів факультету, котрі не мають професорського звання, на факультетські зібрання тільки з правом дорадчого голосу вельми шкідливо для самих факультетів, бо ставить останні в незручне становище. Наприклад, якщо кафедра заміщена доцентом, який тільки що здобув це звання, чи має факультет моральне право позбавляти цю особу вирішального голосу під час іспиту на ступінь магістра названої кафедри або з приводу доцільності друку наукового твору з тієї галузі знань, яку останній викладає?

– допущення членів факультету, котрі не мають професорського звання, тільки з правом дорадчого голосу шкідливе й для них самих, оскільки, позбавлені безпосередньої участі у справах факультету, вони поступово стають байдужими до тих питань, які стосуються самого процесу викладання;

– під час балотувань на вакантні посади у факультетських радах, які до того ж є попередніми, бо право вирішального голосу належить університетській раді, вельми бажано, щоб у балотуванні брало участь якомога більше осіб, у тому числі і з середовища доцентів, забезпечуючи таким способом неупередженість рішення факультету;

– позбавлення вирішального голосу осіб, які прослужили більше ніж два роки у званні доцента, є вкрай несправедливим, оскільки останні не здобули професорського звання або через брак штатних вакансій, або через невиконання якихось формальностей, що зумовлені, як правило, переобтяженістю викладацькими обов'язками;

– позбавлення вирішального голосу під час розгляду питань, що стосуються викладання окремих дисциплін або обрання викладачів на суміжні кафе-

дри, тих з-поміж доцентів, які не прослужили в цьому званні дворічного терміну, також є не тільки несправедливим, але й неблагородним, бо ці особи зазвичай виступають чи не єдиними фахівцями певної галузі знань на факультеті [4, арк. 8].

Результати наукового пошуку засвідчили, що назване питання стало предметом обговорення не тільки на засіданнях учених рад університетів України, але й окремих факультетів. Наприклад, учена рада університету Св. Володимира на засіданні 05.04.1870 р. для формулювання остаточного висновку ухвалила “передати питання про комплектування особового складу факультетських рад на розгляд самих факультетів”. Так, історико-філологічний факультет більшістю голосів підтримав пропозиції фізико-математичного факультету Московського університету і висловився за збереження “дарованого” статутом права факультетів запрошувати доцентів й інших викладачів на засідання факультетської ради з правом голосу як дорадчого, так і вирішального але з урахуванням обмежень згідно з п. 10 статуту [4, арк. 10]. Що стосується фізико-математичного факультету названого університету, то останній наполягав на необхідності закріпити за факультетами право “у разі необхідності” своїм рішенням допускати доцентів на засідання ради факультету як повноправних її членів [4, арк. 11].

Натомість члени юридичного факультету наполягали на тому, що штатні доценти мають бути повноправними членами факультетських зібрань, тобто брати в них участь на постійних засадах, з правом вирішального голосу з усіх питань нарівні з професорами. Свою точку зору члени факультету підкріплювали такими аргументами:

– по-перше, штатні доценти з огляду на науковий ступінь (магістр) і покладені на них обов’язки (читання університетських курсів, проведення випробувань на вчені ступені і навіть завідування кафедрами) є не менш компетентними за професорів з усіх питань, що підлягають розгляду на засіданнях факультетської ради;

– по-друге, якщо навіть доценти на окремих факультетах мають численну перевагу над професорами, то це не означає, що між ними має укорінитися антагонізм у відносинах [4, арк. 11].

Показово, що точка зору медичного факультету із цього питання мала діаметрально протилежний характер. Своє рішення від 15.05.1869 р. названий факультет подав у такому формулюванні: “Слід чітко дотримуватися п. 10 статуту 1863 р., де виписано права штатних викладачів як членів факультетської ради” [4, арк. 12].

Підкреслимо, що оскільки позиції факультетів щодо вирішення питання про участь доцентів у факультетських засіданнях суттєво різнилися, учена рада університету Св. Володимира на засіданні 20.09.1870 р. прийняла рішення дове-

сти до відома попечителя неможливість оформлення єдиного висновку з цього питання.

В аспекті досліджуваної проблеми привертає увагу й точка зору вченої ради Харківського університету, яка на засіданні 16 серпня 1869 р. більшістю голосів визнала за доцільне допускати доцентів на засідання факультетської ради без будь-яких обмежень їхніх прав.

Зауважимо, що меншість членів ради (6 осіб) все ж наполягала на необхідності збереження як обов'язкової умови під час комплектування особового складу факультетської ради службу в університеті протягом дворічного терміну, а професор Ярославський-Петровський висловив особливу думку, зміст якої полягав у тому, що запрошення доцентів на засідання факультетської ради можливе лише в разі, коли спостерігається брак штатних ординарних і екстраординарних професорів [3, с. 199].

Однак результати наукового пошуку свідчать, що на практиці назване питання в університетах України вирішувалося не на користь доцентів. Зокрема, в окреслений історичний період на засідання ради історико-філологічного факультету Харківського університету доценти взагалі не запрошувалися. Якщо вчені ради Московського і Казанського університетів на запит Міністерства народної освіти висловилися на користь надання магістрам звання екстраординарного професора, то вчені ради Харківського, Київського і Новоросійського університетів визнали за доцільне лише збільшити доцентський оклад до рівня екстраординарного професора [3, с. 199].

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дає підстави для висновку, що, незважаючи на розширення меж автономії й колегіального самоврядування в умовах дії статуту 1863 р., статус молодшого викладацького складу університетів України залишався досить низьким. Незважаючи на те, що на доцентів, лекторів, приват-доцентів покладалися обов'язки організації навчально-виховного процесу на факультеті, а іноді й завідування окремими кафедрами через брак штатних професорів, останні не вважалися повноправними членами факультетських зібрань, запрошувалися на них лише “за необхідності”, користуючись при цьому переважно дорадчим голосом.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів означеної наукової проблеми. Подальшого вивчення й ґрунтовної розробки потребує порівняльна характеристика складу, повноважень, досвіду роботи факультетських рад в умовах дії статутів 1863 та 1884 рр.

Література

1. Багале́й Д.И. Краткий очерк истории Харьковского университета за первые сто лет его существования: 1805–1905 гг. / Д.И. Багале́й, В.П. Бузескул, Н.Ф. Сумцов. – Х. : Тип. ун-та, 1906. – 329 с.
2. Владимирский-Буданов М.Ф. История Императорского университета Св. Владимира / М.Ф. Владимирский-Буданов. – К. : Тип. ун-та Св. Владимира, 1884. – Т. 1. – 674 с.

3. Общий устав Императорских российских университетов 1863 г. – СПб., 1863. – 43 с.

4. ЦДІАК, Ф. 707, Оп. 35, Спр. 97 “Переписка с Министерством народного просвещения Советов Киевского и Московского университетов о порядке участия доцентов и других преподавателей в факультетских собраниях”, 1869-1870. – Арк. 1–24.

РОЗГОН В.В.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПЕРІОДИКИ ДОШКІЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Для розвитку педагогічної науки важливе значення має система подання та поширення науково-педагогічних результатів, однією зі складових якої є наукова педагогічна періодика. Вона посідає в цій системі одне з провідних місць: саме їй віддають перевагу науковці-педагоги та освітяни-практики для оприлюднення своїх наукових розробок. Наукова педагогічна періодика забезпечує реципієнтів оперативною інформацією щодо нових розробок в освітянській галузі; надає можливість стежити за проміжними результатами досліджень, які ще тривають, за розвитком педагогічної науки та практики; сприяє впровадженню науково-педагогічних досліджень у широку освітньо-виховну практику, підвищенню теоретичного та професійного рівня як науковців, так і вчителів-практиків, працівників народної освіти тощо. З одного боку, наукові педагогічні періодичні видання розкривають реалії науково-педагогічного життя країни, а з іншого – впливають на процеси, що відбуваються в освітянській сфері в цілому. Тому ми вважаємо, що звернення до вивчення тенденцій розвитку української науково-педагогічної періодики як засобу науково-педагогічної комунікації є вкрай необхідним завданням.

Розвитку науково-педагогічної періодики присвячено чимало наукових праць. Так, І. Нефьодова, З. Полуяктова, У. Яворська досліджують розвиток окремих педагогічних журналів. Особливості становлення та розвитку різних проблем освітньої галузі на сторінках педагогічної періодики розглядають І. Мельник, М. Кухта, А. Говорун (вивчення проблеми виховання); І. Дубінець (дослідження питання просвіти батьків); С. Лаба (розкриття втілення ідей української національної школи); проблеми національної школи на сторінках непедагогічної преси були предметом аналізу І. Зайченка та інших.

Мета статті – проаналізувати тенденції розвитку українських наукових педагогічних періодичних видань дошкільного спрямування на початку ХХ ст.

Перші періодичні видання на Україні з’явилися на початку ХІХ ст. Вони свідчили про піднесення громадської думки, зростання культурних потреб тодішнього суспільства. Саме цей період соціально-економічного й культурного розвитку України був передумовою зародження української періодики. Ці ви-